

УДК 27-58-544.7:37.015.3:159.954

КУРТИЙ Олег – аспірант кафедри філософії, соціології та політології імені професора Валерія Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, Дрогобич, Україна, Україна, індекс, 82100 (ihaveamillion2016@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4531-4657>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.51.12>

Бібліографічний опис статті: Куртий, О. (2025) Роль продуктивної уяви в самопізнанні: філософсько-освітній вимір. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 51, 207–217, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.51.12>

РОЛЬ ПРОДУКТИВНОЇ УЯВИ В САМОПІЗНАННІ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ ВИМІР

Анотація. Мета роботи. У статті розкривається важлива роль здатності продуктивної уяви в процесі самопізнання у філософсько-освітніх окресленнях. **Методологія.** Засобом досягнення поставленої мети постає теоретична діалектика у її класичному варіанті, виражена через необхідні категоріальні зв'язки. Тим самим вона розуміється як логіка і теорія пізнання, до-ведені до етики, естетики і тим самим до мислячої педагогіки. **Наукова новизна.** Продуктивна уява в своїй істині є здатністю дивитись на світ очима інших людей, реально в них не перевтілюючись, в кінцевому рахунку – очима роду людського. Проте саме через цю особливість уява постає здатністю дивитись на самого себе, свою діяльність, вчинки і стосунки очима інших людей – як живих, так і відійшовших у вічність. Більше за те: дивитись на себе очима культури, персонажів культури, художніх образів, втілених у крацях вірцях класичної світової та вітчизняної літератури. Тим самим самопізнання виступає впізнанням себе у світі, себе інакшого, ще не знайденого. У такому розгортанні розуміння вся освіта є самопізнанням, процесом пошуку самого себе у світі людей. **Висновки.** Наше розуміння продуктивної уяви як способу

самопізнання має вирішальне значення для освітнього процесу, побудованого нормально, по-людськи, який має на меті розвиток кожного індивіда у цілісну особистість. При цьому межі так званої «референтної групи» гранично розширюються – до культури як такої, в тому числі – образів художньої літератури, втілених у класичному мистецтві. Саме так активується потужний потенціал «третього суб'єкту» в освітньому процесі. Тільки реальний перехід до нового педагогічного мислення здатний дійсно активувати зазначену роль здатності продуктивної уяви для процесів ґрунтового самопізнання.

Ключові слова: освіта, самопізнання, продуктивна уява, культура, спів-буттєва освітня спільність.

KURTIY Oleg – Postgraduate at the Department of Philosophy, Sociology and Political Science named after professor Valeriy Skotnyi, Drohobych State Pedagogical University of Ivan Franko, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine postal code 82100 (ihaveamillion2016@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4531-4657>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.51.12>

To cite this article: Kurtiy, O. (2025) Rol produktyvnoi uiauy v samopiznanni: filofsksko-osvitnii vymir [The role of productive imagination in self-knowledgement: philosophical-educational dimension]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 51, 207–217, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.51.12>

THE ROLE OF PRODUCTIVE IMAGINATION IN SELF-KNOWLEDGEMENT: PHILOSOPHICAL-EDUCATIONAL DIMENSION

Summary. Purpose of the work. The article reveals the important role of the ability of productive imagination in the process of self-knowledge in philosophical and educational terms. **Methodology.** The means of achieving the set goal is theoretical dialectics in its classical version, expressed through the necessary categorical connections. Thus, it is understood as logic and theory of knowledge, brought to ethics, aesthetics, and thereby to thinking pedagogy.

***Scientific novelty.** Productive imagination in its truth is the ability to look at the world through the eyes of other people, without actually reincarnating in them, ultimately through the eyes of the human race. However, it is precisely because of this feature that imagination becomes the ability to look at oneself, one's activities, actions, and relationships through the eyes of other people, both living and deceased. More than that, to look at oneself through the eyes of culture, cultural characters, artistic images embodied in the best examples of the classical world, and domestic literature. Thus, self-knowledge acts as recognition of oneself in the world, of oneself as different, not yet found. In such a deployment of understanding, all education is self-knowledge, the process of searching for oneself in the world of people. **Conclusions.** Our understanding of productive imagination as a way of self-knowledge is crucial for an educational process built normally, in a humane way, which aims to develop each individual into a holistic personality. At the same time, the boundaries of the so-called "reference group" are expanded to the limit, to culture as such, including images of fiction embodied in classical art. This is how the powerful potential of the "third subject" in the educational process is activated. Only a real transition to a new pedagogical thinking is able to truly activate the specified role of the ability of productive imagination for the processes of thorough self-knowledge.*

***Key words:** education, self-knowledge, productive imagination, culture, co-existent educational community.*

Постановка проблеми. Загострення суперечностей сучасної української освіти, реально катастрофічний стан її об'єктивно потребує поглиблення філософсько-освітньої аналітики, у тому числі кожної з сутнісних сил людини (почуття, воля, розум). У цьому плані продуктивна уява постає фундаментальною здатністю людини, роль якої в освітньому процесі важко переоцінити. Водночас такий характерний феномен людської діяльності, як самопізнання, недостатньо досліджений у межах філософсько-освітнього дискурсу. На нашу думку, теоретичне розкриття взаємозв'язку продуктивної уяви та самопізнання в освітньому процесі дає змогу глибше зрозуміти реальні закономірності того, що відбувається з індивідом у процесі його онтогенетичного становлення й окреслили реальні шляхи набуття освітою

повноти свого здійснення відповідно до своєї всезагальної природи, сутності.

Мета дослідження. У статті розкривається важлива роль здатності продуктивної уяви в процесі самопізнання у філософсько-освітніх окресленнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномену уяви присвячено чимало дослідницьких праць. На нашу думку, стаття всесвітньо відомого видатного філософа ХХ століття Евальда Ільєнкова «Про естетичну природу фантазії» (Ільєнков, 2022) є фундаментальною у розкритті дійсної природи продуктивної уяви, причому – й у філософсько-освітньому плані. У вітчизняній дослідницькій літературі цьому феноменові людської душа присвячені праці В.Возняка (Возняк, 2010; Возняк, 2008, с. 81-108), В.Возняка та В.Лімонченко (Возняк, Лімонченко, 1995), Д.Говорун (Говорун, 2024), М.Ліпіна (Ліпін, 2018), М.Величко (2020), І.Шаповал (Шаповал, 2025) та ін. Достатньо ґрунтовно висвітлюється сутність продуктивної уяви у працях Г.В. Лобастова, В.Т. Кудрявцева, С.М. Марєєва. Стосовно англомовних авторів можна вказати на ряд дослідників, які, звертаючись до змісту філософської спадщини Евальда Ільєнкова, різним чином торкаються його концепції продуктивної уяви (Bakhurst, D., 1991; Bakhurst, D., 2024; Oittinen, V., 2011; Lotz, C., 2019). Зв'язок уяви та самопізнання розглядається у низці праць (Huttner, S., 2025; Langland-Hassan, P., 2015; D'Argembeau, A., 2020), однак тут увага обмежується суто психологічним виміром, оскільки самопізнання тлумачиться як бачення індивідом своїх власних особливостей. Отже, дослідження ролі уяви у самопізнанні не піднімається на рівень власне філософсько-освітньої думки.

Виклад основного матеріалу. Насамперед варто зосередити увагу на тому, що для людини, власне, є *самопізнанням*. Зазвичай останнє тлумачиться як деякий самоаналіз, «копирсання» в собі, виокремлення своїх особливостей, рис характеру тощо. А ось В.В. Бібіхін у праці «Впізнай себе» (Бібіхін, 2025) родить радикальний поворот у розумінні природи самопізнання. За свідченням доксографів, на запитання «Що на світі є найтяжчим?» Фалес Мілетський відповів просто: «Пізнати самого себе». Сократ, як відомо, саме на цьому питанні акцентував увесь свій спосіб філософствування. «Пізнай самого

себе» – напис на фронтоні храму у Дельфах. Проте В.В. Бібіхін інакше перекладає цей напис з старогрецької інакше: «Впізнай себе. Це ти», враховуючи ще грецьку літеру «епсилон» у цьому написі (Бібіхін, 2025).

В.В. Бібіхін пише: «... якщо я кажу собі, впізнай себе, я все-таки не повинен одночасно заздалегідь оголошувати: я особистість! Це означало заздалегідь знати основну частину відповіді. Питання, хто я, прийме тоді взагалі інший зміст: вгадайте, який я скарб! та не пропустіть ненароком якийсь з моїх достоїнств. До речі, побудова особистості зазвичай і відбувається способом підтягування до переліку бажаних людських якостей» (Бібіхін, 2025). Проте раніше, ніж побачити особистість у собі, я від самого дитинства бачу обличчя у світі – в дереві, у стіні, в килимі.

Послухаємо ще думки В.В. Бібіхіна: «Якщо читати дельфійський Е як *це ти*, відновлюється рівень, на який запрошує інший вислів Аполлона Піфійського, *впізнай себе*. В обох вказівках тоді не фіксуються наперед якісь субстанції, скажімо, особистість чи божество, щоб потім налагодити між ними зв'язок, а вимальовується найпростіша апріорна, випереджальна структура, яку можна було б означити як *«те саме»*. У першому, імперативному заклик *впізнай себе*, йдеться про запрошення побачити, впізнати або народити найближче, первісне *те саме*, власне самість; у висловлюванні *це ти* самість покликана впізнати себе в ототожненні з усім» (Бібіхін, 2025).

Таким чином, не просто пізнавати, а *впізнавати себе*. Найважче, але й найпотрібніше для людини – *впізнавати себе у світі*. Де саме? У чужих, ворожих соціальних структурах чи інституціях? До речі, і в них також: вони – твій спотворений та вкрай відчужений образ. А де ж шукати та віднайти свій справжній образ, образ *самого себе справжнього*? Ми скажемо так: у культурі, у класичній високій культурі як культурі високого. Уся така культура – для тебе і *про тебе*, саме про тебе, унікального і любимого. Тільки є одна умова: з нею *треба зустрітись*. І зустрічатись повсякчас. Суцільно. Дихати саме нею. І тоді виявиться, що музика Моцарта, Баха, Бетховена – постає способом саморуку, саморозгортання та інтонованості твоєї душі, без неї твоя – *сама твоя* – душа вже не може дихати. Дихати свіжим і справжнім повітрям духу. Твори світової літератури – це все

про тебе. Твоє дзеркало. Ти бачиш себе в ньому з усіма своїми гріхами, недоліками, але – й достоїнствами. Недаремно В.Г. Белінський, аналізуючи трагедію Шекспіра «Гамлет», зауважував, що Гамлет – це життя людське, це людина, це ви, це я, це кожен з нас... Ось саме до такого розуміння, *до такого переживання* має доводити учня кожна зустріч з культурою, у тому числі – із знанням. За такого розгортання справи ти впізнаєш себе у світі людини, пізнаєш себе – ще не знайденого, незавершеного, але такого, що крок за кроком набуває образу і подоби людської. Стає у мученицьких спробах такою людиною. І цей процес – невичерпний. Саме тут відкривається нам істинна безконечність – буття і самого себе.

Знову хочеться погодитись з В.В. Бібіхінін: «Людина, яка шукає собі роль суб'єкта розуміння, себе вже упустила. Хто вважає себе проникливим власником інструмента розуміння, уже випав із розуміння; можна простежити й показати, як він сховався в темряві і вві сні, старався загубити себе. Людина знаходить не розуміння при собі, а себе в розумінні, якщо їй це вдасться» (Бібіхін, 2025). Людина має бути по-справжньому захоплена самою справою, зрештою – *справою співчуття всьому існуючому*, Ось суть людська справа! І саме в ній вона здатна впізнати себе, віднайти себе.

Мабуть, не варто особливо зазначати, що саме у вищенаведеному й полягає дійсне завдання освіти як такої.

Яку ж роль у цьому дивовижному процесі відіграє не менш загадкова здатність, яка зветься уявою? Саме завдяки уяві і здійснюється цей процес.

Уява не є продукуванням чогось такого, чого немає у реальності, вона не створює якесь «нове, раніше не бувало». Уява, як це не парадоксально, насамперед є здатністю бавити те, що перед очима (Ільєнков, 2022). Щоб так побачити, треба предмет звести у образ, бачити його в образі і саме цим образом. Уява постає справжнім «оком» людини, органом бачення.

Як зауважує В. В. Лімонченко, в актах роботи продуктивної уяви не тільки предмет піднятий «в образ», і не тільки сам суб'єкт підносить себе «в образ», але він, суб'єкт, *є присутнім* в цьому образі, присутнім *усією своєю істотою*. Уява насичена світом, але й уявлюване насичене суб'єктом. «Зберігаючи в собі момент

теоретичного відношення (рух за формою і предмета мірою, за внутрішньою логікою розгортання змісту образу), уява все ж є чуттєвим станом людини, деяким цілісним актом чуттєвого ствердження людини, рухом людської безпосередності. Іншими словами, в діяльності уяви, перебудовуючи образи світу і образи власної активності (які, до речі, постійно зливаються одне з одним і без роботи мислення їх неможливо відрізнити одна від одного), суб'єкт внутрішньо "присутній" в самому образі як образі дії; це не форма відстороненого від живого руху почуттів конструювання мертвих абстракцій, а спосіб переживання смислової, особистісної причетності людини до своєї справи. В уяві суб'єкт реалізує себе як цілісна істота» (цит. за: Возняк, 2010, с.66). Отже, уява не протистоїть мисленню у його розумних формах, а постає його чуттєвою підставою, способом руху людської чуттєвості.

Евальд Ільєнков (Ільєнков, 2022) зазначає принципово важливу особливість продуктивної уяви. Вона постає здатністю *бачити світ очима інших людей*, зрештою – *усього людського роду*, реально в них не перетворюючись. Що й є передумовою власне людського *бачення будь-чого*, навіть предметів найближчої чуттєвої достовірності.

У своїх елементарних проявах уява є вмінням індивіда бачити предмети не з позицій потреб власного тіла, а «очима роду людського». Задається така здатність не особливою структурою нервової системи, а тими виробленими в історії формами специфічно людської життєдіяльності, які опредметнені в речах, створених людиною і для людини. Саме орієнтація на ці форми, зафіксовані предметно, дозволяє індивідові, що формується, навчатися бачити предмети в образах суспільно визначених значень і тим самим входити в образ власне людського бачення. І тому в актах продуктивної уяви актуалізується вся суспільна історія, яка незримо «стоїть» між мною та предметом. Культурно розвинена уява, долаючи свою елементарність, пов'язана з мистецтвом, яке історично культивує форми людської чуттєвості (Ільєнков, 2023). Естетично розвинена фантазія орієнтована на *форму краси*, тобто на цілісну, неспотворену міру та сутність предмета. Почуття краси, за Е. В. Ільєнковим, є збіганням внутрішньої форми предмета з формою культурного, по-людськи розвиненого сприймання (Ільєнков, 2022). Орієнтуючись

на внутрішню міру предмета, ми й виявляємося здатними схоплювати ціле раніше за його частини, тобто діяти не за правилами шкільної логіки, не абстрагувати загальне як «спільну ознаку», а одразу бачити всезагальне в окремому та особливому.

Водночас (і це є найважливішим у контексті самопізнання) продуктивна уява дає змогу подивитись на самого себе очима інших людей, очима людського роду. Адже недаремно поет Персі Бісі Шеллі вважав, що уява є *органом моральності*.

Як вважають психологи, людина часто дивиться на світ очима своєї «референтної групи». Питання лише в тому, що то за «група» – корпорація, часткова структура, коло друзів, соціально небезпечне угруповання людей, чи легендарна, завдяки Грибоєдову, княгині Мар'я Олексіївна («Що скаже княгиня Мар'я Олексіївна?»). Ось завдання мислячого педагога: ретельно подбати про *якісний склад* такої «референтної групи», щоб туди неодмінно входили і Сократ, і Гамлет, і Дон Кіхот (список можна продовжувати). Потрібно так вводити дитину (точніше, *разом із нею* входити) у справжню культуру, щоб вона, культура, утворювала своєрідну її «референтну групу». Адже дитина може дивитись на себе і очима образів художньої літератури (спізнаючи себе в них), втілених у класичному мистецтві.

У В.Возняка є ідея «третього суб'єкта» у нормальному освітньому процесі, як принцип нового педагогічного мислення (Возняк, 2008, с. 145–152). Ось саме так – через *уяву як спосіб самопізнання* – й активується потужний потенціал «третього суб'єкту» в освітньому процесі. І тоді самопізнання перестає бути «лінивим копанням у відчутному, видимому, місцевому та тимчасовому» (Бібіхін, 2025), а набуває цілісного онтологічного характеру. Тоді я відчуваю і знаю, що моїми очима дивиться на себе вся світова культура, врешті решт – дивиться сам Творець на своє творіння...

Слід нагадати, що дитина формується, розвивається не у якомусь «середовищі», а у *спів-буттєвій освітній спільності* (Voznyak, S., Limonchenko V., 2021). І саме тут відбувається реальне самопізнання через інтенсивну роботу продуктивної уяви. Якщо інституалізовані форми, у які входить з необхідністю (і навіть примусово) дитина, не побудовані як *саме такі спільності*, то дитина швидко знайде собі – тепер вже не на вулиці,

на у дворі, а у соціальних мережах, «спів-буттєву спільність», яка і стане вчити та виховувати її. Якщо «напрямок» та наслідки подібної «освіти» нам не подобаються або навіть викликають обурення та жахають, то не варто звинувачувати сучасні технології, а насамперед подивитись на самих себе і спитати з самих себе... Винні ми, а не різноманітні технології.

Висновки. Запропоноване розуміння продуктивної уяви як способу самопізнання має, на наше переконання, вирішальне значення для освітнього процесу, побудованого нормально, по-людськи, який має на меті розвиток *кожного* індивіда у *цілісну* особистість. Проте для розуміння і здійснення цього потрібно інше педагогічне мислення. Тільки реальний перехід до нового педагогічного мислення здатний дійсно активувати зазначену роль здатності продуктивної уяви для процесів ґрунтового самопізнання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібіхін В. В. Впізнай себе. 2025. URL https://t.me/sokrat_online/791
2. Величко М. Уява та її роль у житті особистості. 2020. URL: <https://psyhosoma.com/uk/uyava-ta-iyiyyi-rol-u-zhitti-lyudini/>
3. Возняк В. С., Лімонченко В. В. Мислення та уява. *Філософська та соціологічна думка*. 1995. № 11–12. С. 170–210.
4. Возняк В. С. Співвідношення розсудку і розуму як філософсько-педагогічна проблема: монографія. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2008. 357 с.
5. Возняк В. С. Продуктивна уява у контексті розпізнання розуму і розсудку. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Випуск 504-505. Філософія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. С. 17-23.
6. Говорун Д. І. Творча уява в естетичній теорії Канта. *Вісник Черкаського університету. Сер. Філософія*. 2024. Вип. 200. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/334/1/N200p004-010.pdf>
7. Ільєнков Е. Про специфіку мистецтва. 2023. URL: https://t.me/sokrat_online/309
8. Ільєнков Е.В. Про естетичну природу фантазії. 2022. URL: https://t.me/sokrat_online/175
9. Ліпін М. В. Продуктивна уява як основа творчості. *Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи*. 2018. № 2. С. 112–120. URL: <https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2018%202/15.pdf>

10. Шаповал І. Уява: магія розуму 2025. URL: <https://molbiol.com.ua/qntm/2025/04/02/uyava-magiya-rozumu/>
11. Bakhurst D. *The Heart of the Matter. Ilyenkov, Vygotsky and the Courage of Thought*. Leiden, Brill, 2023. 402 pp.
12. Bakharst D. *Consciousness and revolution in soviet philosophy From the Bolsheviks to Evald Ilyenkov*. New-York, Cambridge university press, 1991.
13. D'Argembeau A. Imagination and self-referential thinking. In A. Abraham (Ed.), *The Cambridge handbook of the imagination* (pp. 354–372). Cambridge University Press. 2020. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2020-25206-021>
14. Huttner S. Imagination is Enriching Self-knowledge 2025. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-78837-6_9
15. Langland-Hassan P. Self-knowledge and imagination. 2015 URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13869795.2015.1032329>
16. Lotz, Corinna. *Finding Ilyenkov: How a Soviet Philosopher Who Stood Up for Dialectics Continues to Inspire*. Lupus Books, London, 2019, 64 p.
17. Oittinen, Vesa Evald Ilyenkov, the Soviet Spinozist. *Dialectics of the Ideal. Evald Ilyenkov and Creative Soviet Marxism*. Ed. Alex Levant and Vesa Oittinen. URL: https://doi.org/10.1163/9789004246928_006
18. Voznyak S. S. Limonchenko V. V. The Co-Existential Educational Community and Culture. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2021, NO 20. P. 52-68.

REFERENCES

1. Bibikhin V. V. (2025). Vpiznai sebe [Get to know yourself]. URL https://t.me/sokrat_online/791 [in Ukrainian].
2. Velychko M. (2020). Uyava ta yiyi rol' u zhytti osobystosti. [Imagination and its role in the life of the individual]. URL: <https://psyhosoma.com/uk/uyava-ta-iyiyi-rol-u-zhitti-lyudini/> [in Ukrainian].
3. Voznyak, V. S., Limonchenko V. V. (1995). Myslennya ta uyava [Thinking and imagination]. *Filosofovs'ka ta sotsiologichna dumka. – Philosophical and sociological thought*. 1995. № 11–12. P. 170–210 [in Ukrainian].
4. Voznyak V. S. (2008). Spivvidnoshennya rozsudku i rozumu yak filosofovs'ko-pedahohichna problema: Monohrafiya [The relationship between reason and reason as a philosophical and pedagogical problem: Monograph]. Drohobych : Redaktsiyno-vydavnychyy viddil Drohobychskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana-Franka. 357 p. [in Ukrainian].
5. Voznyak V. S. (2010). Produktivna uyava u konteksti rozpiznannya rozumu i rozsudku [Productive imagination in the context of recognizing reason and reason]. *Naukovyy visnyk Chernivets'koho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats'*. Vypusk 504-505. Filosofiya.- Scientific Bulletin of Chernivtsi University: Collection of Scientific Papers. Issue 504-505. Philosophy. Chernivtsi : Chernivets'kyi nats. un-t, pp. 17-23 [in Ukrainian].

6. . Hovorun, D. I. (2024). Tvorcha uyava v estetychniy teoriiy Kanta [Creative imagination in Kant's aesthetic theory]. *Visnyk Cherkas'koho universytetu. Seriya «Filosofiya».* – *Bulletin of Cherkasy University. Series "Philosophy"*. №200. URL: <https://eprints.cdu.edu.ua/334/1/N200p004-010.pdf> [in Ukrainian].
7. Il'yenkov, E. (2023). Pro spetsyfyku mystetstva [On the Specifics of Art]. URL: https://t.me/sokrat_online/309 [in Ukrainian].
8. I'yenkov, E.V. (2022). Pro estetychnu pryrodu fantazyi [On the aesthetic nature of fantasy]. URL: https://t.me/sokrat_online/175 [in Ukrainian].
9. Lipin, M.V. (2018). Produktyvna uyava yak osnova tvorchosti [Productive imagination as the basis of creativity]. *Pedahohichni innovatsiyi: ideyi, realiyi, perspektyvy/ – Pedagogical innovations: ideas, realities, prospects.* № 2. С. 112–120 URL: <https://pi.iod.gov.ua/images/pdf/2018%202/15.pdf> [in Ukrainian].
10. Shapoval, Inna (2025). Uyava: mahiya rozumu [Imagination: the magic of the mind] URL: <https://molbiol.com.ua/qntm/2025/04/02/uyava-magiya-rozumu/> [in Ukrainian].
11. Bakhurst, David (2023). The Heart of the Matter. Ilyenkov, Vygotsky and the Courage of Thought. Leiden, Brill, 402 pp.
12. Bekharst, D. (1991). Consciousness and revolution in soviet philosophy From the Bolsheviks to Evald Ilyenkov. New-York, Cambridge university press.
13. D'Argembeau, A. (2020). Imagination and self-referential thinking. In A. Abraham (Ed.), *The Cambridge handbook of the imagination* (pp.354–372). Cambridge University Press. URL: <https://psycnet.apa.org/record/2020-25206-021>
14. Huttner, S.(2025). Imagination is Enriching Sekf-knowledge. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-78837-6_9
15. Langland-Hassan, Peter (2015). Self-knowledge and imagination. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13869795.2015.1032329>
16. Lotz, Corinna. (2019). Finding Ilyenkov: How a Soviet Philosopher Who Stood Up for Dialectics Continues to Inspire. Lupus Books, London, 64 pp.
17. Oittinen, Vesa (2011). Evald Ilyenkov, the Soviet Spinozist. *Dialectics of the Ideal. Evald Ilyenkov and Creative Soviet Marxism.* Ed. Alex Levant and Vesa Oittinen. URL: https://doi.org/10.1163/9789004246928_006
18. Voznyak S. S. Limonchenko V. V. (2021). The Co-Existential Educational Community and Culture. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 2021, NO 20. P. 52-68.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025